

ПРАВО НАРОДУ НА ПОВСТАННЯ (УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР)

Чергове відзначення річниці масових протестних акцій на «київському майдані» 2013-14 рр., які в народі отримали назву «Революції гідності», вперше пройшли у відмінних до того часу політико-правових реаліях. Адже, нове політичне керівництво держави, яке сформувалося в наслідок президентських та дочасних парламентських виборів (2010 р.), не тільки не приймало участі в тих подіях, а й від самого їх початку не завжди поділяло самі ідеї Революції гідності як такої. Особливістю відзначення річниці Революції гідності у 2020 році було й те, що воно проходило на фоні штучного применшення значення Революції гідності окремими ЗМІ, публічного паплюження її активних учасників, та, одночасно, системних спроб «відбілювання» осіб, винних у силовому придушенні тогочасних мирних протестних акцій українських громадян. В той же самий час, слідство у справі розстрілу «Небесної сотні» й надалі залишається далеким від завершення. За таких обставин, значно активізувалася тема неупередженої правової оцінки подій Революції гідності, яку іноді пробують розглядати в контексті реалізації «права народу на повстання»[1].

«Право народу на повстання» (більш ширшому його розумінні – «право на опір гнобленню і тиранії») як політико-правова категорія є достатньо відомим явищем. Вважається, що свого часу самі основи цього права були закладені ще в біблійні (старозавітні) часи. В нові часи, «право народу на повстання» стає чільним елементом в процесі становлення національних конституційних держав. Так, і Декларація незалежності США (1776 р.), і французька Декларація прав людини і громадянина (1789 р.) містили вже достатньо чіткі положення щодо його змісту. Низка чинних конституцій в наші дні містить положення щодо закріплення цього права. В наш час, таке «право народу» міститься в низці національних конституцій. Так, зокрема, Основний Закон ФРН (1949 р.) говорить, що «всі німці мають право чинити опір будь-кому, хто намагатиметься усунути цей лад (конституційний лад ФРН – Н.С.), якщо інші способи є неможливими».[2]

В українській політико-правовій традиції «право народу на повстання проти тиранії» відоме було ще з часів Пилипа Орлика. Саме він, у своїй праці «Вивід прав України», зазначав, що «козаки мають за собою людське і природне право з принципів якого є те, що народ завжди має право на опір гнобленню і поновлення своїх стародавніх прав, коли для цього настане належний час».[3] При підготовці чинної Конституції України, «право українського народу на повстання» містилося в декількох її офіційних проектах 1992-93 рр. Однак, в кінцевий варіант тексту Основного Закону держави такі положення не були включені. В той же самий час, системний аналіз низки конституційних положень говорить про те, що право в Українського народу на повстання (на опір диктатурі) є і воно має своє (приховане) конституційне закріплення. Крім того, окремо слід зазначити, що положеннями Загальної декларації прав людини 1948 року прямо передбачена необхідність створення такої національної системи, при якій «права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення».[4]

Київські протестні акції 2013-14 рр. з позицій конституційно-правового аналізу, як мінімум, містять в собі дві достатньо відмінні (за сутністю) частини. В часі їх можна розділити на «до» і «після» появи на Майдані перших жертв серед мирних протестувальників. Як відомо, протестні акції в м.Києві розпочалися фактично в останій тиждень листопада 2013 р. Їхньою причиною стала умисна відмова тогочасного керівництва держави підписати Асоціацію з ЄС. 22 січня 2014 року на вул. Грушевського під час протестних акцій було вбито двох мирних протестувальників – Сергія Нігояна та Михайла Жизневського. До часу розстрілу на Майдані цих двох протестувальників перебіг протестних акцій можна охарактеризувати як реалізацію українськими громадянами свого конституційного права на мирні збори. Нормативну основу їхніх дій складало положення ст.39 Конституції України, відповідно до яких «громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» [5].

Однак, починаючи з 22 січня 2014 р. і до кривавих подій (масового розстрілу мирних протестувальників) 19 та 20 лютого 2014 р., реалізація конституційного права на мирні збори часто переходили в т.з. «гарячу фазу протистояння». Цей період протестних акцій, як видається, можна охарактеризувати як час організованого захисту громадянами України конституційного ладу своєї держави, насамперед її

республіканських засад, а також як час опору процесам узурпації влади з боку правлячого політичного режиму, недопущення встановлення диктаторського правління. Крім того, цей період протестних акцій – це також і час організованого захисту українськими громадянами свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Нормативну основу дій протестувальників в той період склали, окрім вищезгаданих положень ст. 39 Конституції України, конституційні приписи за якими ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, що кожен має право на повагу до його гідності і ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (ст.ст.27, 28, 29 Конституції України). При цьому, надзвичайно важливим було й те, що саме конституційними приписами «життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини» були визначені «найвищою соціальною цінністю в Україні», що саме держава зобов'язана була утверджувати і забезпечувати права і свободи людини (ст.3), а її прямим обов'язком мав бути безпосередній «захист життя людини» (ст.27). Крім того, важливе значення мали також і положення ст.5 Основного Закону держави, за якими Україна є республікою, а український народ може здійснювати владу безпосередньо і тільки йому належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні[5]. Нікому не дозволено за жодних обставин узурпувати державну владу.

Зміст конституційних положень ст.5 Конституції України, в їх логічному поєднанні із приписами ст.ст. 3, 17 та 19 Основного Закону держави, а також положень Загальної декларації прав людини, за якими саме права людини повинні охоронятися «силою закону», щоб людина «не була змушена вдаватися /.../ до повстання проти тиранії і гноблення», дають підстави стверджувати, що в січні-лютому 2014 року протестні акції в м.Києві були дуже близькими до реалізації права народу на повстання проти тиранії та гноблення. Намагання ж недругів Революції гідності подати події під час тих протестних акцій як кримінально карні, виходячи із контексту ст.109 Кримінального кодексу України («Дії спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення влади») [6] не витримують критики, оскільки тоді українські громадяни (мирні протестувальники) навпаки боролися за збереження конституційного ладу, його демократичних республіканських засад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головченко В. Право на повстання: за і проти // Юридична газета online. – 25 січня 2019. – <https://yur-gazeta.com/publications/practice/konstytutsiine-pravo/pravo-na-povstannya-za-i-proti.html>.
2. Основний закон Федеративної Республіки Німеччини. – В кн.: Конституційне право та конституційне процесуальне право в Німеччині.- К., 2016. – С.16.
3. Вивід прав України. – К.: Наукова думка, 1993. – С.43.
4. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. Конституція України: чинне законодавство: Офіц. текст. – К., 2020. – 80 с.
6. Кримінальний кодекс України. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

І. Я. Терлюк ,

доцент кафедри теорії, історії та філософії права
НУ «Львівська політехніка»,
канд. істор. наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI–XVII ст.

Українське козацтво як окрема соціальна верства виникло на краю євразійського степу на початку Нового часу (1489, 1492), проте перші оцінки козацтва як соціального явища сягають середини XVI ст., й надалі тісно співвідносяться з процесами зміни місця і ролі козацької спільноти у суспільно-політичному житті.

Автори перших творів про козаків, як напр., польський хроніст М. Бельський («Хроніка всього світу», вперше видана 1551 р.), цікавилися історією козацтва насамперед з огляду на ймовір-